

Lenin kim, haçan we nähili öldi?

Category: Kitapcy, Medisina, Taryhy makalalar, Türkmen dili
написано kitapcy | 22 января, 2025

Lenin kim, haçan we nähili öldi? LENIN KIM, HAÇAN WE NÄHILI ÖLDI?

SSSR-iň Kommunistik partiýasynyň ýolbaşçysy, dünýä proletariatynyň serdary Wladimir Iliç Lenin 1924-nji ýylyň 21-nji ýanwarynda Moskwada aradan çykdy.

Leniniň görkezilen senede näme sebäpli aradan çykandygy köplere bellidigine we ölüm sebäbiniň anyk görkezilýändigine garamazdan, onuň ölümi käbir hususlarda şübheliligine galýar.

• Lenin kim?

Lenin ady bilen tanalan Wladimir Iliç Lenin 1870-nji ýylyň 22-nji aprelinde dünýä indi.

Leniniň bitiren işleriniň kimler tarapyndan häzirem oňlanylýandygyna, ýa-da kimler tarapyndan ýazgarylýandygyna garamazdan, onuň bütindünýä taryhynda aýgytlaýjy rol oýnan az sanly beýik şahsyýetleriň biridigini hakykatyň hatyrasyna boýun almak gerek.

Lenin – rus sosializminiň maýagy, rewolýusioner, güýçli syýasatçy, marksistik-leninistik taglymatyň düýbünü tutujy, Oktýabr rewolýusiýasynyň baştutany we SSSR diýen ägirt uly imperiýanyň esaslandyryjysydyr.

Leniniň iň uly maksady – kapitalizmiň barlyşyksyz synpy gatlaklaryndan proletariatyň bütindünýä rewolýusiýasyny amala aşyryp, synpy bölünşiğiň bolmadyk adamzat jemgyýetini döretmekden we oňa serdarlyk etmekden ybaratdy.

Ol marksizmiň binýadynda gurulan syýasy-ykdysady taglymat bolan leninizm ideologiýasynyň hem düýbünü tutujydyr. Leninizme marksizmiň döwrüň talaplaryna görä, hem guramaçylykly, hem syýasy, hemem ykdysady taýdan düýp prinsiplere esaslanyp täzeçe durmuşa geçirilmegi diýip düşünmek dogry bolar. Ýaşuly nesil gowy bilýändir: Marksizm-leninizm ideologiýasyny wagyz edip türkmen dilinde-de onlarça, hatda ýüzlerçe kitap ýazyldy, terjime edildi. Marksýň, Engelsiň, Leniniň köp tomluklary türkmen dilinde öwran-öwran neşir edildi. Bu boýunça goşmaça gyzyklanýanlar kitaphanalardan ady agzalan awtorlaryň kitaplaryny we goşmaça edebiýatlary okap bilerler. Şonuň üçin häzir marksizm-leninizm ideologiýasynyň üstünde durup, gürrüňimizi sozduryp oturmagyň hajaty ýok. Şol sanda bu çugdamja makala marksizmi we leninizmi düşündirmegi maksat edinenok.

Leniniň eserleri XX asyrdaky bütin dünýäde sosialistik rewolýusiýalaryň amala aşyrylmagynda we imperializme garşy garaşsyzlyk gazanmak ugrundaky göreşlerde iň köp goldanylýan eserlere öwrüldi. Şonuň üçin ýazyjydyr taryhçylaryň birnäçesi Lenini içgin öwrenip, iki müňe golaý kitap ýazdy.

Dünýä proletariatynyň we birnäçe ýurduň kommunistik partiýasynyň ideologik serdary hasap edilýän Lenin dünýä dillerine eserleri iň köp terjime edilen ýedinji şahsyýetdir. Lenin Ilýa Nikolayewiç Ulyanow (1831-1886) we Mariýa Aleksandrowna Ulyanowa (1835-1916) atly är-aýalyň ogludyr. Maşgalanyň etniki gelip çykyşynda dürli-dürli milletleriň goşundysy bar. Leniniň ata-babalary rus, galmyk (oýrat), çuwaş, ýewreý, nemes, şwed ganlaryndan (başga-da birküç etniki düzümiň goşulandygy çak edilýär) emele gelen gatym-gatym ganly

gibrid taýpadan gelip çykypdyr.

Lenin rus prawoslaw butnanasynda çokundyrylypdyr. Leniniň doganlary rewolýusion hereketlere işjeň gatnaşypdyr.

Anna (1864-1935), Dmitriý (1874-1943) we Mariýa (1878-1937) Ulýanowalar Russiýanyň Sosial-demokratlar partiýasynyň agzasy bolup sosialistik göreşe goşulypdyr hem-de "Искра", "Правда" gazetlerinde işläpdirler. Özünden uly dogany Aleksandr Ulýanow (1866-1887) bolsa "Народная воля" hereketine gatnaşypdyr.

Rewolýusion hereketlere gatnaşmagyň deregine ylym almagy dogry hasaplan Olga Ulýanowa (1871-1891) bolsa Sankt-Peterburg uniwersitetinde okap ýörkä aradan çykypdyr.

Lenin ýaşlyk ýyllarynda üç uly gynançly wakany başdan geçiripdir: Bulardan birinjisi – onuň kakasynyň 1886-njy ýylda beýnä gan inmegi zerarly aradan çykmagy, ikinjisi – 1887-nji ýylyň maý aýynda agasy Aleksandr Iliç Ulýanowyň rus patyşasy Aleksandr III-e garşy kast edilşi gurnan terrorçylykly toparyň agzasydygy sebäpli dardan asylmagydy. Aleksandr tussag tussag astyna alynanda, onuň ýanynda uýasy Anna Ulýanowa hem bar eken. A.Ulýanowa Karzanyň golaýyndaky Kokuşkino obasyna sürgün edilýär. Leniniň başdan geçiren üçünji tragiki wakasy bolsa, onuň uýasy Olganyň ýaşajyk gyzka tif (брюшной тиф) keseli zerarly aradan çykmagy boldy.

Sowet döwründe ýazylan awtobiografiýalarda Leniniň rewolýusion hereketleri giň gerimde çaltlandyrmagyna onuň agasy Aleksandryň dardan asylmagynyň ýiti täsir edendigi nygtalýar. Rus suratkeşi P.Belousow öz surat eserleriniň birinde ýaş ýigit Lenini we onuň ejesini Aleksandryň ýasyny tutup durka şekillendiripdir.

"Biz düýbünden başga ýol bilen gideris!" diýen söz Leniniň halk rewolýusiýasyny durmuşa geçirmek üçin anarhist we ýekebara teraktlary amala aşyrmagyň deregine marksistik ýol saýlap alandygyny aňladýardy. Lenin marksizm bilen gyzyklanmaga başlansoň, talyplaryň tolgunşyklaryna işjeň gatnaşypdyr we munun üçin ahyrsoňy tussag edilipdir. Ol Kazan uniwersitetinden kowlansoň rewolýusion hereketlerine özbaşdak dowam edipdir. Biraz wagt geçensoň Sankt-Peterburg unuwersitetiniň hukuk fakultetine girýär we 1891-nji ýylda

okuwy tamamlap, aklawjylyk kãri üçin ygtyýarnama alýar. Latyn we grek dillerini suwara bilen Lenin nemes, fransuz we iňlis dillerini hem ýeterlik derejede bilipdir. 1917-nji ýylda Inessa Armandyň kömegi bilen fransuz we iňlis dilinde ýazylan makalalary rus diline terjime edipdir hem-de şol ýyl Ženewada S.N.Rawiçe "Meniň fransuzça okatmaga bilimim pesrãk gelýär" diýipdir.

SSSR-iň gurulmagy

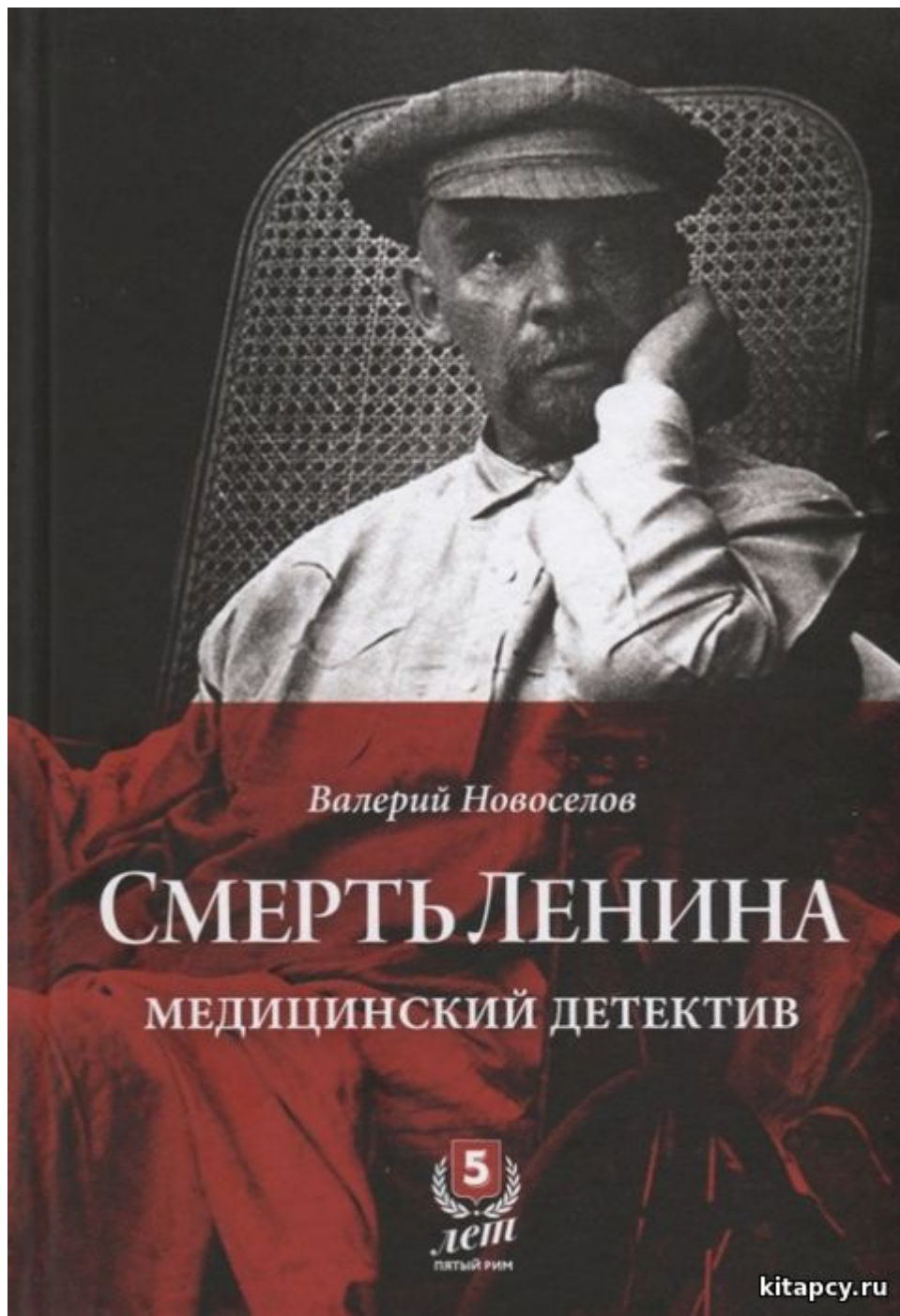
1921-nji ýylda bolşewikler "ak terrordan" (ýagny, aklar ýa-da menşewikler) üstün çykyp, graždanlyk urşuny ýeňiş bilen tamamladylar.

Belorussiyada, Ukrainada, Kawkaz ýurtlarynda we Orta Aziýanyň türki respublikalarynda-da bolşewikler sowet häkimiýetini agdarmaga çalyşan garşydaş güýçleri derbi-dagyn etmegi başardylar.

1922-nji ýylda gyzył imperiýanyň federal gurluşyny kesgitlemek boýunça bolşewikleriň arasynda özara düşünişmezlik döredi.

Halk komissary Stalin ähli respublikalaryň Russiýa Federativ Sowet Sosialistik respublikasynyň (RSFSR) düzüminde awtonom statusynda guralmalydygyny öňe sürýärdi. Lenin bolsa muňa garşy çykyp, ähli respublikalaryň deňhukukly ýagdaýdaky birleşen federasiýasynyň meýilnamasyny taýýarlady. Meýilnama boýunça her respublikanyň bileleşikden islän wagty bölünip aýrylmaga hem hukugy bardy. Ahyrynda federasiýanyň gurulmagynda leninistik ýörelgeler kabul edildi.

1922-nji ýylyň 30-njy dekabrynda RSFSR-nyň Belarus SSR-niň, Ukraina SSR-niň Kawkaz we Orta Aziýa respublikalarynyň bileleşmeginde SSSR döwletiniň döredilendigi resmi taýdan yglan edildi.

• Leniniň ölümi

Rewolýusiýanyň we uruşyň beren ýadawlygy Leniniň saglygyna diýseň ýaramaz täsir edipdir. Munuňam üstesine janyňa kast edilende alan ýaralary onuň saglygyny hasam pese düşüripdir. Ganhoryň atan güllesi onuň boýnunda galypdyr. Oňurga ýiligine ýakyn duransoň, şol wagtyň medisina mümkinçilikleri bilen gülläni çykarmak mümkin däl eken. 1922-nji ýylyň maýynda ilkinji gezek ysmaz geçirip sag aýagy ysman galan Leniniň hökümetdäki roly barha azalyp başlapdyr. Şol ýylyň aprel aýynda geçiren ikinji ysmazyndan soň-a, syýasy arenadan ymykly

çekilmeli bolupdyr. 1923-nji ýylyň martynda geçiren üçünji ysmazy Lenini dilden-agyzdan we ýöremekden goýýar hem-de ol tä ölýänçä düşekde ýatylgy galýar.

Geçiren ilkinji ysmazyndan soň hökümet bilen baglanyşykly aýtjak käbir zatlaryny ýazga geçirtdi. Olaryň arasynda iň bellisi "Leniniň wesýetidir". Bu wesýetde, Stalin başlyklaýyn käbir öňbaşçy kommunistler tankytlanýardy.

Lenin 1922-nji ýylyň aprel aýyndan başlap Kommunistik partiýanyň birinji sekretary bolan Staliniň eline çäksiz ygtyýarlygyň geçendigini aýdyp, kollektiwiň agzalaryna ony bu wezipeden çetleşdirmegiň ýollaryny gözlemegi maslahat berýärdi. Mundan başga-da ol "Militaristik materializmiň ähmiýeti hakynda", "Kamenewe hat", "Özbaşdaklaşdyrma hakynda", "Hyzmatdaşlyk", "Has az, has gowy" ýaly dürli makalalary ýazdy.

Lenin aradan çykansoň, onuň aýaly "Wesýetnamany" 1924-nji ýylyň maý aýynda geçiriljek Kommunistik partiýanyň XIII gurultaýynda okamak şerti bilen Merkezi Komitetiň sekretariatyna tabşyrdy. "Wesýetnama" şol wagt partiýada edenini edýän Zinowýew, Lew Kamenew we Iosif Stalin dagylary kyn ýagdaýa düşürdi.

Leniniň partiýadaky uly abraýy we hormat-sylagy sargytnamanyň bassyr-bussyr etmäge mümkinçilik berenokdy. Emma L.Troskä garşy häkimiýet söweşine giren Zinowýew, Kamenew we Stalin dagylar ýeň bermek islemediler. Bu ýagdaýda üç ülpet Merkezi Komitetde ýygnanyşdy. Olar wesýetnamany XIII gurultaýyň delegatlaryna ýandepderçelerine belläp almazlyk we hat barada gurultaýda dil ýarmazlyk şerti bilen okap bermegi makul hasapladylar. Leniniň aýaly Krupskaýa muňa garşy çykanam bolsa, netije üýtgedi. Wesýetnama delegatlar tarapyndan aýry-aýry okaldy. Şeýle-de bolsa, ýagdaý Leniniň garaşsyz ýaly gutarmady. Stalin birinji sekretaryň kürsüsini hiç kime bermedi. Leniniň aýaly Krupskaý hem wagtyň geçmegi bilen Staline garşy gitmegini goýup, ony goldap başlady.

Emma Leniniň wesýeti SSSR-e duşmançylyk edýän kapitalistik döwletler üçin gowy mümkinçilik döretdi. Wesýetnamanyň bir bölegi 1926-njy ýylda amerikan žurnalisti Maks Istmen

tarapyndan terjime edilip, ABŞ-da çap edildi. L.Troskiý bolsa partiýanyň hataryndan kowlup, sürgüne ugradylansoň, 1934-nji ýylda wesýetnamany dolulugyna çap etdirdi.

Lenin 1924-nji ýylyň 21-nji ýanwarynda sagat 18:50-de elli üç ýaşynda aradan çykdy. Leniniň ölümi boýunça resmi beýannama "serebral arteriaskleroz" ýa-da "dördünji gan inmedi". Emma Lenini sagaltmaga çalyşan 27 sany lukmanyň diňe sekiziniň netijenamasynda bu kesgitleme barlygy üçin, onuň ölümi boýunça dürli-dürli gipotezalar orta atyldy. Taryhçylaryň aglabasy onuň ölüm sebäbiniň "atylmadan soňky boýnunda galan gülläniň döreden ysmazy" netijesinde bolandygyny biragyzdan makullaýar. Şol sanda Leniniň ölümünde Staliniň hem eliniň barlygy güman edilýär.

Rewolýusiýanyň we SSSR-iň arhitektory Leniniň ölümi sebäpli gyzyly imperiýanyň çar künjünde bir hepdeläp matam yglan edildi. Birnäçe günün dowamynda millionlarça adam onuň meýdiniň önünde hormat bilen baş egdi.

Leonid Krasiniň teklibi bilen doňdurylan jeset 1924-nji ýylyň 27-nji ýanwarynda dabaraly ýagdaýda Moskwanyň Gyzyly ploşadynda bina edilen Lenin mawzoleýinde ýerleşdirildi.

Leniniň ölüminden üç gün geçen badyna rewolýusiýanyň sallançagy Sankt-Peterburgyň ady Leningrada öwrüldi. SSSR-iň dargan 1991-nji ýylyna çenli şäher şol atda galdy. 1991-nji ýylda gaýtadan Sankt-Peterburg adyny alan şäheriň ýerleşýän welaýaty häzirem Leningrad oblasti diýip atlandyrylýar. Leniniň doglan şäheri Simbirskiniň adyna bolsa onuň aradan çykmagyndan kän wagt geçmänkä Ulyanowsk ady dakylady. Leniniň hormatyna Ulyanowsk şäheriniň ady şol durşuna galdyryldy.

- **Leniniň beýnisiniň öwrenilmegi**

Leniniň beýnisi onuň bedeni mumyýalanmazdan öň daşyna çykarylypdy. Sowet hökümeti Leniniň beýnisini öwrenmek we "geniallyga" ýol açan beýin öýjükleriniň ýerini anyklamak üçin tanyml nemes alymy Oskar Wogty ygtyýarlandyrdy. Barlaglar Wladimir Behterewiň Beýnini öwreniş institutynda geçirildi. Wogt 1929-njy ýylda çap edilen makalasynda Leniniň beýnisiniň reňksizdiguni, biraz ýygrylandygyny, birnäçe kysmynyň ýumşandygyny we serebral korteksiň üçünji gatlagynda käbit piramidal neýronlaryň bardygyny ýazyypdy. Ýöne bu beýan edilenleriň geniallyk bilen baglanyşygy jedelli meselä öwrüldi. Wogtyň barlaglary sowet hökümetini kanagatlandyrmansoň, 1993-nji ýylda ruslar tarapyndan gaýtadan topar düzülip ikilenc barlag geçirildi. Barlagyň netijeleri Leniniň beýnisiniň özboluşly aýratynlyklarynyň we artykmaçlyklarynyň bardygyny görkezdi.

- **Leniniň sifilis keselinden ölendigi "subut edildi"**

Häzire çenli ölüm sebäbi "janyňa kast edilenden soňky ysmaz" diýip bilinýän Leniniň aslynda fransiýaly jelep bilen bolan jynsy gatnaşygyndan ýokuşan sifilis keselinden ölendigi anyklandy.

Iňlis taryhçysy Helen Rappaport ABŞ-nyň Kolumbiýa uniwersitetiniň arhiwlerinde saklanýan täsin bir maglumaty ýüze çykardy.

Nobel baýragynyň eýesi Iwan Pawlowyň itler boýunça geçiren klassyky barlag usullary bilen baglanyşykly galdyran ýazgylarynyň bir ýerinde, hut rus alymyň öz eli bilen ýazan "Rewolýusiýa beýnisinde sifilis wirusy bolan bir telbe tarapyndan amala aşyryldy" diýip ýazgysynyň bardygyny anyklady.

Iňlis taryhçysy Rappaport Leniniň Parižde bir jelep bilen jynsy gatnaşykda bolansoň, sifilis keseli bilen keselländigi barada delilleriň bardygyny aýdýar.

Internet maglumatlary esasynda taýýarlandy. Taryhy makalalar